

נקודות בריביירה

• קפיצה קטנה משם, מובילה אל המדינה העשירה בעולם שהכל בה נוצץ ויקר • הליכה בסמטאותיה של הנסיכות הקסומה מונקו - מדינת היישוב הזעירה, מגלה גם שם פינה יהודית חמה ומעניינת • שיח עם רבני קהילות ועם מוהל אחד, עם יהודים מקומיים ועם כלי קודש • וגם סיפורו הבלתי נודע של חומש דהוי ועתיק יומין • **סקירת מסע**

איזור הריביירה הצרפתית לחופי דרום-מזרח צרפת נחשב לאחד המקומות היפים והיוקרתיים בתבל • העיר ניס בירת החבל ידעה בשנה שעברה פיגוע טרור רצחני • בתקופת האופל של מלחמת העולם השנייה היתה ניס למקום מפלט עבור אלפי יהודים • ביקור בעיר חושף חיי יהדות מפכים לצד יהודים חמים הפועלים גדולות ונצורות עבור הפצת תורה ויהדות

זוהר הצרפתית

חנוך קופילוביץ - ניס, צרפת

"למי שאין לו יין ולא שום משקה אחר הכשרים לשם פסח, התרנו בהסכם גדולי פולין לצאת ידי ארבע כוסות כמיי מתוק, ויברך שהכל..."

הוראה מעניינת זו, הינה אחת מתוך דף פסיקות הלכתיות שפורסם בעיר ניס שבדרום צרפת לקראת פסח תש"א, עליו חתומים הרבנים הגאונים: הרב מרדכי שוחטמן זצ"ל, הרב ישראל אליעזר הופשטיין זצ"ל (לימים אדמו"ר מקו'ניץ) והרב שמואל יעקב רובינשטיין זצ"ל – חברי ועד אגודת הרבנים בפאריז, אשר בעקבות המלחמה העולמית נמלטו לניצא, היא ניס שבדרום צרפת, ואשר גם בצוק העיתים המשיכו לנהל את קהילות הקודש ביד רמה.

השורות הספורות שבראש המנשר ההיסטורי, מעידות יותר מכל על מצבם של יהודי דרום צרפת בעת ההיא:

"בישיבת ועד הרבנים דפאריז כעת בניצא, א' תצוה ג'

אדר, בצירוף עוד תלמודי חכמים יודעי דת ודין, דנו על מצבם של אחינו בני ישראל הנתונים בערים, עיירות, כפרים ומושבות, ובתשומת הלב על הבצורת ההולך ומתחזק בכל יום ויום ר"א ואין לך שנת רעבון גדול מזה, לכן החלטנו אחרי ויכוחים ארוכים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, להקל מזה שיש להקל על פסח הבע"ל, ע"פ השולחן ערוך והפוסקים ראשונים ואחרונים, בשעת הדחק בגדול אשר בשנה זו. אבל אנו מודיעים שזה רק למוי שאי אפשר לו מבלעדי זה, ורק בשנה זו שנת מלחמה..."

הפינה הקוצקאית של ניס

העיר ניס, בירת הרייבירה הצרפתית – חבל ארץ מהיפים ביותר בצרפת ובאירופה כולה – אליה ולסביבותיה יצאנו לקראת חג הפסח, מקפלת בתוכה פרקים שלמים מחיי יהדות צרפת בעבר ובהווה. רצועת החוף הארוכה והתכולה, המשתרעת מפרובנס שבדרום ועד הגבול האיטלקי מצפון,

מושכת אליה מיליוני תיירים מכל רחבי תבל בכל ימות השנה. מעטים מהם אם בכלל, מתעניינים בצד היהודי, שהריו המפוארים נבלעו אי שם במלתעות הזמן.

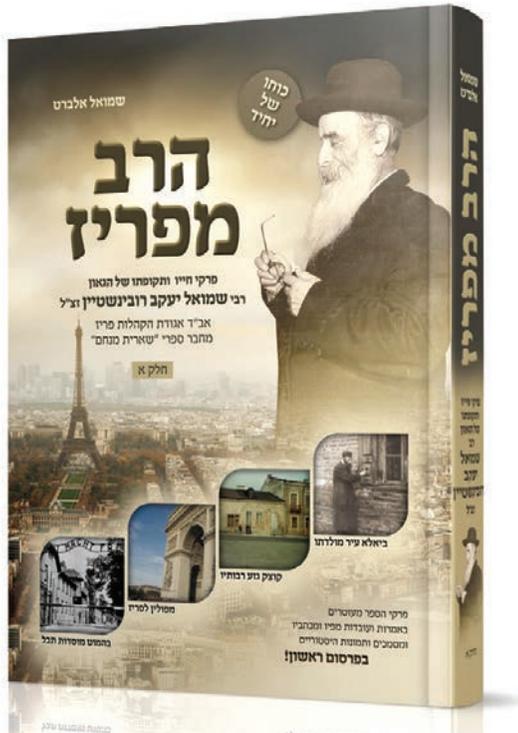
החלק הקרוב ביותר אל ליבנו, הוא פרק תקופת השואה, במהלכה התגלגלו אל העיר יהודים רבים, מהם חסידים ואנשי מעשה מפולין ומגליציה, שעבור מרביתם אשר נותרו בחיים, ניס היתה להם מקור מפלט בימי עברה וזעם.

במהלך ביקורנו, התחקינו מטבע הדברים אחר נקודות ציון מאותן שנים, כאשר אנו מדפדים בעקבותיהן ביומן המלחמה הפחות מוכר והפחות ידוע של אזור זה. לעזר רב היה לנו הספר "הרב מפאריז" של ידידנו הרב שמואל אלברט הי"ו מבני ברק, שלמרות שמעודו לא ביקר בניס, הרי ששביליה נהירים לו כשבילי עיר מגוריו, עד שממש קשה להאמין כי הוא לא דרך בה.

בספרו החשוב של הרב אלברט, העוסק בתולדותיו של הגאון החסיד רבי שמואל יעקב רובינשטיין זצ"ל – שנתגדל על מבעיה של קאצק בבית אביו הגה"ח רבי ירמיהו מנחם

לוח על חזית בנין בית הכנסת הגדול בניס

הספר 'הרב מפאריז' ובו קורותיו של הגאון החסיד רבי שמואל יעקב רובינשטיין זצ"ל, שהתגורר בתקופת המלחמה בניס שבצרפת. בהוצאת הרה"ח ר' שמואל אלברט הי"ו מב"ב

של העיר שוכנת בבית הכנסת הגדול והמפואר של ניס, שנבנה לפני כשלוש מאות שנה. בשנים עברו, צביונו של בית הכנסת התנהל למרבה הצער שלא כמסורת היהדות הצרופה, אבל לאחר המלחמה פנים חדשות באו לקהילה, ורבנים אורתודוקסיים מנהלים אותה מאז ביד רמה כדת של תורה. בתקופת המלחמה, בראשית שנת תש"ד, כאשר נכנסו הגרמנים ימ"ש לניס, ריכזו את היהודים שהצליחו לתפוס בבית כנסת זה ששימש להם כתחנה אחרונה, וכן בבית המלון 'אקסלסיור' הפועל עד היום, הסמוך לתחנת הרכבת. מניס נשלחו היהודים למחנה דראנסי הסמוך לפאריז, ובהמשך הובלו בקרונות המוות אל אושוויץ.

יצוין, כי בניס פעלו ארגוני מחתרת שונים שהצליחו למלט יהודים רבים מידי הגרמנים באמצעות הברחתם לכפרים קטנים בסביבה ולאזורים בטוחים יותר, בתוכם משפחתו של הרב רובינשטיין זצ"ל ומשפחות יהודיות נוספות מסלתה ושמנה של יהדות ניס בתקופת המלחמה. בסך הכל נתפסו בניס כאלפיים יהודים הי"ד שנשלחו לאושוויץ, מתוך כשלושים אלף היהודים שהתגוררו בה עד לכניסת הגרמנים. למרות הפאר וההדר הרב הניבטים מכל פינה וזווית בהיכל בית הכנסת, ולמרות המסירות וההשקעה בטיפוחו היומיומי הניכרים בו היטב, מדובר בקהילה מזדקנת, שמת המעט שעוד נותרו בה, ממשכיכים איכשהו לשמר את רציפותו של בית הכנסת במנין המצומצם של תפילת שחרית המתקיים בו מדי בוקר. מנגד, קשה שלא להבחין בהיעדרותם של הצעירים מן הנוף, דבר שמאפיין קהילות רבות ברחבי צרפת, הסובלות מהתבוללות קשה.

תפילת שחרית בבית הכנסת הגדול של ניס

נשוחח עם יהודיה טובי הלב ונעימי המזג, נסתובב ברחובותיה, אשר בימים אלו של שלהי החורף נראה כי הם נחים מעט מנחשול התיירים האינסופי הגואה בהם בתקופות השנה האחרות, נתהה על קנקנם של קהילות נוספות במרחב הציורי, ונקנח ביהלום שבכתר — בביקור מרגש בקהילה היהודית הקטנה שבנסיכות מונקו — מדינה זעירה מהעשירות בתבל, המספרת סיפור חיים ססגוני ומרתק.

מוסלמים בכל פינה

שער הכניסה הבלתי רשמי לניס הוא, 'טיילת האנגלים' המפורסמת שלה, החוצה את העיר מקצה אל קצה לאורך חופי התכלת המשתרעים למרגלותיה. ברחוב נוצץ זה, העמוס במלונות יוקרה ותיקים, מהם כאלו בני מאה שנה ואף יותר, היה מסתובב מדי ערב לפני יותר משמונים שנה, ר' יעקב רובינשטיין זצ"ל, מראשי קהילת 'עזרת אחים', ומתרים תיירים עבור בני קהילתו העניים ועבור מטבח התמחוי שפתח להמוני הפליטים שהתגלגלו לניס.

בקיץ האחרון, קפצה טיילת מפורסמת זו לראש הכותרות העולמיות, לאחר פיגוע הדריסה המחרד שארע בה במהלך חגיגות 'יום הבסטיליה' הצרפתי, כאשר מחבל ממוצא תוניסאי שהתגורר בעיר יצא למסע הרג המוני באמצעות המשאית בה נהג. בפיגוע האכזרי מצאו את מותם 84 בני אדם, בהם מספר יהודים הי"ד.

רישומי של המאורע הקשה עדיין ניכרים בקרב תושבי העיר, ובמהלך שיחותנו עמם שמענו את אזכורו של הנושא פעם אחר פעם. מוקד הפיגוע, והמקום בו הסתיים המסע הרצחני עם חיסולו של המחבל בידי כוחות הבטחון הצרפתי, שוכן לא הרחק מהמקום בו שהינו בימי ביקורינו.

ואכן, הנוכחות המוסלמית בניס, כמו בכל צרפת, מורגשת היטב בתרבות הנוף האנושי. הם נמצאים בכל פינה בעיר, ורבים מהם אף בולטים במלבושיהם המסורתיים, שלא לדבר על אזורים שלמים בניס, הנראים העתק מדויק של העיר עזה על כל המשתמע. עם זאת, חשוב לציין, כי לא מורגש פחד כלשהו מפניהם גם בקרב יהודי המקום, וכי אין כל בעיה ליהודי חרדי להתהלך בניס כצלמו וכדמותו.

גם אנו, כאשר שוטטנו בשעת לילה באזור היהודי, קידמה את פנינו קבוצה גדולה וקולנית של צעירים מוסלמים בקריאות 'סאלאם עליכם'. אם ברגע הראשון חשבנו אולי לשאת רגליים ולהימלט מפניהם, הרי שנפנוף ידיהם לשלום כלפינו אשר לוהו בחיוך טבעי שמזכיר נימוס, ייתר את הצורך בכך והתיר את מסלולנו על כנו.

ניס — תעודת זהות

ניס, בירת הריבירה הצרפתית השוכנת לחופי הים התיכון, היא העיר החמישית בגודלה בצרפת. היא יושבת בדרום-מזרח צרפת, ורק כמה עשרות ק"מ מפרידים בינה לבין הגבול האיטלקי. בימי הביניים שלטו בעיר האיטלקים, כאשר לא מעט מבנים, בעיקר באזור העיר העתיקה, מתאפיינים בסגנונם האדריכלי האיטלקי. גם שמה של העיר — ניצ'א, בעל הצליל האיטלקי הנהוג עד היום בפי היהודים, הוא שריד לאותה תקופה.

אזור ניס הוא אחד האזורים בהם היתה ההתיישבות הקדומה ביותר בצרפת. היוונים היו הראשונים שהקימו במקום מושבה קטנה, כשהם מעניקים לה את שמה המקורי הקשור למושג כלשהו מהתרבות היוונית. עם התפשטות השלטון הרומאי כבשו הרומיים גם את ניס, ושלטו בה שנים רבות. לאורכן של שנים החליפה ניס ידיים רבות, כאשר האחרון שבהם הוא שלטון בית סבוי השוויצרי ששלט בכל צפון איטליה. רק בשנת תר"כ הפכה ניס לחלק מצרפת.

כ-350,000 איש מתגוררים בניס עצמה, אך סך התושבים במרחב המטרופוליטני שלה מגיע ליותר ממיליון נפש. המרחב בין ניס לפריז הוא קרוב לאלף ק"מ, וזמן הנסיעה ברכבת הצרפתית המהירה מניס לפריז הוא כ-6.5 שעות. בניס מתגוררים כעשרים אלף יהודים. הקהילה המרכזית

הי"ד — מוקדש פרק נרחב לקורותיו בניס, בה שהה בימי המלחמה, בליווי תמונות ומסמכים אותנטיים וייחודיים, ביניהם גם דף פסקי ההלכות האמור, אשר הופץ בין יהודי הריבירה בימות השואה.

לפי מחקרו של הרב אלברט, הגרש"י רובינשטיין זצ"ל היה האישיות הרבנית היחידה שנתרה בניס כמעט עד סוף המלחמה, בשמשו כמגדלור הצלה לרבים וליחידים, בעוד יתר האישים הרבניים שנכחו בה במהלכה, עזבו את צרפת למדינות אחרות או שנהרגו — הי"ד. את מפעלו הרוחני המשך גם בחודשים האחרונים של המלחמה, בהם שהה בליאון.

גם לאחר המלחמה, היה הגרש"י כאיש האשכולות אשר ניתן בכל המעלות הדרושות למנהיג ורב בישראל; בתורה, בחכמה ובמידות תרומיות, וכאשר מינוהו לרב אגודת הקהילות, שוב הניף את ידיו מעלה והחל מקים מחדש את תשתית היהדות החרדית בצרפת, שחיותה וקיומה עד היום היא מכוחו ובזכותו.

לצד ההיסטוריה המעניינת שלה, ניס מתהדרת כיום בקהילה יהודית שורשית ורבת אנפין, ומתגאה בבתי הכנסת שבה לצד בתי המדרש, וביהודיה הנושאים בגאון את יהדותם בחוצותיה, גם בשעה שמקובל לחשוב כי האנטישמיות או האיסלאמיזציה הקיימת באירופה ובייחוד בצרפת, הן אלו המכתיבות את אורח החיים. המציאות, כך מסתבר, היא אחרת, והרבה יותר מרנינה.

נצא אם כן אל חוצות ניס, נתדפק על דלתות בתי התפילה שלה אשר הרי אמונה וחמימות יהודית בוקעים מתוכם,

על פתחו של בנין זה הסתיים מסע ההרג של המחבל מניס, בשנה שעברה

מלון רוזולט בניס

כמו בכל מקום יהודי

בתפוצות, בית החיים

הוא כמו 'פנקס הקהילה'.

ההליכה בו מסירה את מעטה

ההיסטוריה רב השנים, ונוסחי מצבותיו

מגוללים את האופן בו התנהל ונשמר אורח

החיים היהודי ואת צביונו. בית העלמין העתיק של יהודי ניס,

משקף נאמנה את החולשה הרוחנית שאפפה את קהילות

צרפת מאז תקופת נפוליאון, ולמעט אי אילו מצבות המלמדות

על הטמונים תחתייהן שהיו חרדים לדבר ה', יתר המצבות

נושאות אופי מתקדם ומודרני כרוח התקופה.

המצבה הקדומה בבית עלמין זה היא מצבתו של הרב

הישיש רבי יהושע אליהו מרגליות זצ"ל שנפטר בשנת תק"י,

אחד מחכמי איטליה ששימש כמרא דאתרא בניצא, אשר

בספרות התורנית מתקופה זו הוא מתואר "הרב הכולל פלפלא

חריפתא האלוקי כמהר"ר יהושע מרגלית נר"ו". המצבה,

הכתובה בשפה הצרפתית, מגודרת בשלשלת ברזל לאות

חשיבותה.

צמוד לשער הכניסה של בית העלמין, על קיר בית

ההלוויות הישן, תחת הכיתוב העברי "זכור תזכור" ניצבות

דוממות שתי מצבות מצמררות. באחת, עליה נכתב "לזכר

עולם יהיה צדיק" טמון אפרס של כמה מן הקדושים מיהודי

ניס שנרצחו בשואה, באחרת, בה חקוקות המילים "רב

צירוני מנעורי גם לא יכלו ליי, טמונים סבונים שיוצרו רח"ל

מחלבם ושומנם.

שבת בנכר

שבת קודש במחיצת הקהילה החמימה של יהודי ניס,

הותירה עלינו רושם בל ימחה. בראש ובראשונה היתה זו

קבלת הפנים הלבבית בה נתקבלנו על ידי הרב פינסון

שליט"א, אשר בדרשותיו במהלך יום השבת בפני אנשי

קהילתו, העלה על נס כמה פעמים את עובדת

היותו שליחי עיתון 'המודיע' והביע את הערכתו

כלפי קהל הקוראים הנכבד.

אך מחווה מלבבת זו היתה

משנית לתחושה המרוממת

ולאווירה הנפלאה ששררה

התפילה

בהיכל

הצפוף,

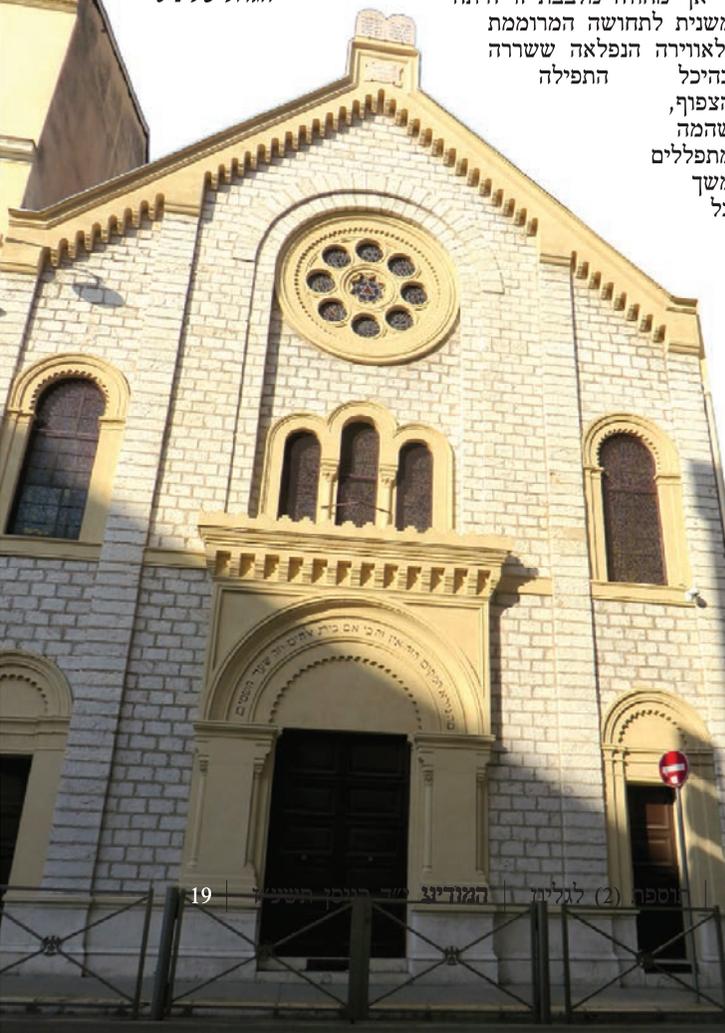
שהמה

מתפללים

משך

כל

בית הכנסת הגדול של ניס

בניס החש שם כמו בביתו.

ממש בשבועות האחרונים, נרכש מבנה נוסף

בצמוד למתחם בית חב"ד, והוא עתיד להקל מהצפיפות

הקיימת כיום במבנה הישן שגילו מעל ל-150 שנה, הנחשב

כשריד אחרון לבתי השכונה העתיקים, שאת מקומם תפסו

בעשורים האחרונים בנייני מגורים גדולים ורחבי ידיים.

בניס בתקופת מלחמת העולם השנייה התגורר גם כ"ק

אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע, ומעונו היה במרחק הליכה מבית

הכנסת של חב"ד, בבית המלון 'רווולט' הקיים עד היום בקרן

הרחובות דה מרשל זיפרה — אלפונס קאר. "רציתי מאוד

את הבית הזה כאשר חיפשנו מקום לפעילותנו", מספר לנו

הרב פינסון בהתרגשות, "מאחר והרבי זי"ע היה חוצה תמיד

את הרחוב הזה בדרכו מבית-מלוננו אל בית הכנסת... אין

הרבה רחובות בעולם עם היסטוריה כזו", הותם הרב פינסון

בערגה (ראיון עמו — ראה מסגרת).

ואכן, באותו בית מלון פעל גם ועד איגוד הרבנים דפארזי,

עליו סופר בתחילת המאמר, כאשר אזור זה שקק חיים

יהודיים מלאים בשנות המלחמה הראשונות, עד שנאלצו

להסתתר במחבואים שונים בעיקר באזור בעיר העתיקה של

ניס, וכפי שמופיע בפרוטרוט ובהרחבה בספר 'הרב מפארזי'.

ה'שטעטל' של ניס

נקודת אור נוספת באזור זה, אותה אנו פוגשים ממש

מקרוב, היא בית הספר של חב"ד, בו מתחנכים כשלוש מאות

תלמידים מניס ומגלילותיה, מהם המגיעים לכאן בהסעה מדי

יום ממרחק של קרוב לשעה.

בית הספר הזה, שבשכבת הגיל העליונה שלו, המסגרת

היא לימודי קודש בלבד, ידע טלטלות לא פשוטות לאורך

שנותיו ואף כמעט שעמד פעם על סף סגירה. הרצון של

מנהליו לאפשר לכל ילד יהודי ללמוד בו, מביא אותם לעיתים

קרובות בדילמות כלכליות קשות, אך הם מורגלים כבר

בחשיקת שפתיים, תוך שהם שמים מבטחם בקב"ה.

ומספר לנו הרב פינסון, כי בתקופה הקשה של בית הספר,

כאשר בשלב מסוים נראה היה כי באו מים עד נפש והם עמדו

להודיע על הפסקת פעילותו, התקשר לפתע במפתיע יהודי

עשיר מניס והתעניין לתמוך על מצבו של בית הספר.

מהמזכירות בצידו השני של הטלפון היו בטוחים כי מדובר

במתחזה, וניסו לברר בעדינות מה מניע אותו להתעניין דווקא

קעת על המצב. אך משנוכחו לראות כי מדובר באיש אמין,

נפתחו וסיפרו לו את הדברים לאשורם.

את סופה של אותה שיחה אנו נרגשים לראות במו עינינו.

במרכזו של העיר הצרפתית הגדולה, ניצב לו בנין גדול

ומרשים ובו עשרות כיתות לימוד מושקעות ומאובדות. מעבר

לשער, המאובטח היטב באמצעים אנושיים ודיגיטליים,

צוהלים להם מאות ילדים המתחנכים לתורה ולמצוות.

המחזה המפעים מגיע לשיאו בשעת סיום הלימודים, אז הופך

האזור כולו למעין 'שטעטל' יהודי, כאשר הורים מסורים מכל

רחבי ניס ממתנים לילדיהם לקחתם הביתה.

תנופת חינוך זו, הנמצאת במגמת עליה בשנים האחרונות,

היא חלק מההתעוררות הרוחנית לה אחראי הרב פינסון

שליט"א. ממש בימים אלו זכה הרב פינסון לחנוך מקוה טהרה

חדש ומפואר בדגש רב על הידורו ההלכתי, כאשר עלות

הקמתו הגיעה לכדי הון עתק. "את הסייעתא דשמיא

המופלאה אנו רואים על כל צעד ושעל", מסכם הרב פינסון

בהתרגשות.

בין שוכני עפר

נקודה יהודית אחרת ומעט עגמומית בניס היא, בית העלמין

השוכן על 'גבעת הטירה' המתנשאת מעל העיר העתיקה.

גבעה זו, המשמשת כיום כפארק מבקרים פעיל, מקפלת

בתוכה את ההיסטוריה הצבאית של ניס במאות השנים

האחרונות, בשל מיקומה האסטרטגי והמצודה שהיתה במקום

החולשת על כל העיר ועל הנמל שלמרגלותיו.

מעט סמוך לראש הגבעה, בפיתוליה של דרך ציורית

ועתירת נופים, שוכנים במקום מספר בתי קברות המיועדים

לכל הדתות, ביניהם בולטת החלקה היהודית המוקפת חומה,

המתוארכת לכמאתיים ושבעים שנה לאחור, בתקופה בה

שלטו האיטלקים בעיר. בניס ישנם כמה בתי עלמין יהודיים,

אך זהו הקדום שבהם.

סעודת מצוה בישיבת 'תורת חיים' בניס

הדור הצעיר מתעניין ביהדות

ברחבי ניס פועלים לא מעט בתי כנסת ואין כאן המקום

למנותם. באחדים מהם אף ביקרנו והתרשמנו. יש מהם

המחזיקים מנין מדי יום, יש מהם רק בשני וחמישי, ויש שרק

בשבתות ויו"ט. המשותף לכולם הוא אוכלוסייתם המזדקנת

ועתידם הלוטה בערפל.

שונים מהם, שתי הקהילות היותר דומיננטיות שדווקא

סוחפות אליהן צעירים מקרב יהודי ניס, והן נמצאות במגמה

תמידית של התפתחות חיובית. האחת היא ישיבת 'תורת חיים'

בראשות הרב משה מרגי שליט"א, ברחוב הנרי ברבוסה

בשכונת מאנטיגה שבמרכז העיר, בה לומדים בני נוער מניס

ומחוצה לה, לצד כולל אברכים הפועל במקום.

למותר לציין את השפעת הישיבה על הסביבה כולה, שהיא

למעשה יחידה מסוגה בכל אזור זה של צרפת. הופעתם של

האברכים במקום מייצרת אווירה תורנית סוחפת, ובעקבות כך

לא מעט יהודים בניס מתעוררים לרשום את ילדיהם לתלמוד

תורה ולישיבה, כאשר חלקם אף ממשיכים לישיבות בארץ

ומקיימים משפחות לתפארת.

קהילה אחרת, המפעילה אף היא מוסדות חינוך מפוארים

בניס, היא קהילת חב"ד בראשותו של שליח כ"ק אדמו"ר

מליובאוויטש זי"ע לניס הרב יוסף יצחק פינסון שליט"א.

קהילה זו, שאירחה אותנו בכבוד גדול במהלך ביקורנו בניס,

מקרינה רבות על האזור, ואין יהודי אחד בניס שאינו מעריך

את הפעילות השוקקת הנעשית שם לאורך כל ימות השנה.

בית הכנסת הפועל בתוך בית חב"ד שברחוב רזני'ני, מושך

אליו יהודים רבים המבקשים ללחלח את נפשם במעט

אידישקייט, ודלת החצר סובבת על צירה כמעט בכל שעות

היממה. הרב פינסון, לצד בנו הנמרץ הר"ר שלום, חתנו הרב

אבי נידאם, וכן אברכים נוספים העוסקים עמו במלאכת

הקודש, מספקים את מבוקשם בשפע רב, אם זה בשיעורי

תורה הנמסרים כאן תמידין כסדרם, ואם זה בהתוודעויות

חיוק ומגוון פעולות חינוכיות.

רק לאחרונה נחנך במתחם בנין נוסף הנקרא 'מנין צעירים',

אשר כשמו כן הוא — והוא מיועד לצעירים הרבים הפוקדים

את הבית ומבקשים להתקרב לתורה ולמצוות, עד שהמקום

נעשה צר מהכיל. המנין החדש, המנוהל ביד רמה על ידי

השליח הנמרץ הרב מנחם אלטבה, השופע מעייני תורה

וחסידות כמעייני המתגבר, נעשה ככתובת משנית לכל צעיר

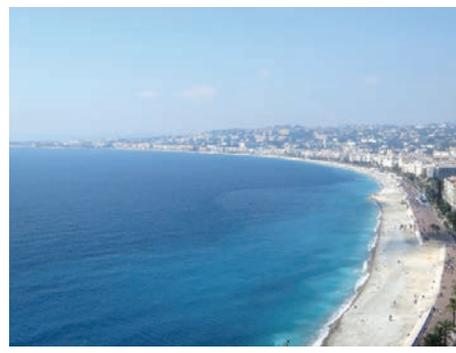
הרב משה מרגי בסעודת מצוה לכבודה של תורה

המצבה העתיקה ביותר בבית העלמין של יהודי ניס. החכם רבי יהושע אליהו מרגלית ע"ה, מחכמי איטליה שהיה רב בניצא. נפטר שנת תק"י

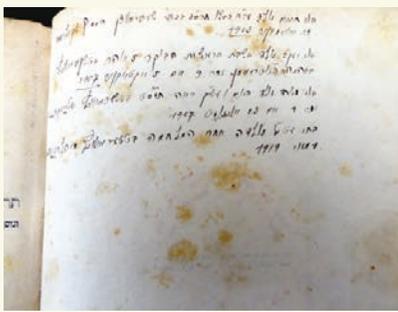
מידה עולמי, בין אם אלו אנשי עסקים מהמעלה הראשונה, או אנשי מקצוע נחשבים; הכל עוטים על עצמם פנים חדשות — פני שבת, ומתפנים כליל מכל עיסוקיהם עד לצאת השבת. תחת זאת הם מאריכים שבת בבית התפילה, מטים אוזן לרעיון חסידי לווהט הבוקע מפנימיותו המבעבעת של הרב פינסון, ומתענגים על שעה ארוכה של זמירות ותשבחות לקל אשר שבת מכל המעשים. לרגעים אנו נזכרים באמרתו של הרה"ק רבי בונים מפרשיסחא זי"ע, על כי הוא מקנא באותו יהודי הניצב בשוק בפניא דמעלי שבתא, ועל סף דמדומי חמה בוקעת אנחה אמיתית מפיו 'אוי וויי, כבר שבת', והוא אץ רץ לביתו בחפזון להחליף שמלותיו ולקבל פני שבת מלכתא. כיוצא בזה, שבת בגולה, במיוחד במקום כמו ניס, מספקת הצצה לעולמם של אותם יהודים שלא חונכו על מבועי היהדות, אשר למרות זאת עוזבים הם את הכל — לפעמים תוך כדי מחיר חברתי כבד אותו הם משלמים — העיקר שיוכלו לקיים את מצות ה' "שמור את יום השבת לקדשו". בהחלט שאין לדעת שבת של מי חשובה יותר בשמים.

השבת. מלבד הגרעין המוצק של חסידי ליובאוויטש החיים בניס, נוספים עליהם כהנה וכהנה מאנשי המקום, חלקם יהודים הרחוקים בכל השבוע מעולמה של תורה, אשר כל עיסוקם הוא עמוק עמוק בעולם המעשה, כאשר בצרפת החומרית ההגדרה מקבלת משנה תוקף. אף על פי כן, משבאה שבת באה מנוחה. בין אם אלו אמנים ידועי שם בקנה

הים התיכון לחופי העיר ניס, בריביירה הצרפתית

למי שייכים החומשים?

דף הכריכה בחומש. שמות הילדים שחלקם נולדו עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, כתובים בו, וכפי שרווח המנהג בימים ההם

אברהם יצחק ויעקב, האחוזים באותו חומש מאז ניתן להם למרגלות הר סיני לפני יותר משלושת אלפים ושלוש מאות שנה. אבל התובנה שעם תורה זו, אשר לעולם לא תהא מוחלפת, נצא בבוא העת מן הגלות, מתחדדת לה ביותר אל מול הכרכים העתיקים הללו, ססיפור יהודי עלום מלווה אותם.

נכתב בחודש אייר תש"ה מיד אחרי המלחמה. מי הם בעליו של החומש? איך התגלגלו הספרים מטשערנאוויץ שבמזרח אירופה עד למודף ביהכ"ס שבניסכות מונקו? תעלומה רבת שנים

התעניין בהם עד היום. כך או כך, ההתבוננות בחומשים העתיקים הללו ובכתב היד המסולסל בכריכתם, מעוררת מחשבות נוגות אודות תלאתיו של עם ישראל במסעי גלותו. מהו הסיפור שנושא עמו חומש זה, שיצא מהעיריה טשערנאוויץ באוקראינה שעל גבול רומניה? מי הם הילדים שגדלו בבית בו שכן ואשר לידתם נחקקה בו למשמרת? אנו מנסים לדמיין את חיים הקטן או את יעקב, הלומדים עם ר' קלמן אביהם בתוך החומש הקדוש, בשנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה. קול צלילי ההברות הטהורות של אותם אידישע קינדערלעך — תינוקות של בית רבן, לבטח התגלגל במת-יקות בין כתלי ביתם שכל הנראה היה עני, כפי שרווח באותם מקומות בשנים ההן. מי יתן פה לדפים הצהבהבים והמתפוררים שישיעו לנו את סיפור החיים הארוך שלהם מאז עמד החומש למכירה, כשהוא חדש ואפוף ניחוח של דפוס בחנותו של מוכר הספרים בעיירה, עד הגיעו לבית-כנסת כה נידח בנסיכות מונקו. מעניין כמה עיניים יהודיות עיינו בין דפיו של חומש זה וכפירוש המלבי"ם שבתוכו? מרתק לדעת, מה עברה אותה משפחה שהחומשים היו בבעלותה בשנות המלחמה? מה הביא אותה לעקור מן העיירה דווקא לאחר המלחמה, כפי שכותב אבי המשפחה עלי גליון? ומה היו קורותיהם בדרכים, עדי השתקעו במקום מושבם החדש? אלו הן שאלות שאין עליהן תשובות. סתם הרהורי גלות אחר נפתולי דרכם של בני

במשערנאוויץ מוהלענגאסע, 1 במאי 1919. על כריכת חומש אחר מצאנו באותו כתב, אך בעיפרון, את השורות הבאות שנכתבו ממש לאחר המלחמה. תחילה הוא כותב את התאריך: יום ג' יא אייר כו בספירה, 24 אפריל 945. לאחר מכן הוא ממשיך: זענין מיר אוועק פון טשערנאוויץ נאך הערצא פון דארט זענין מיר אריבער דיא גרעניץ נאך פאזנרמווא (? אין אוף שבת פ' אמור אנניקומען קיין דאראהני, יום א' במדבר יום 6 מאי זענין מיר אוועק פון דאראהני נאך באקני, יום 7 מאי אויוגעצווייגען (?) סטאראפא אניצא סטינווא נאמער 108. לא את כל המילים הצלחנו לפענח, במיוחד את שמות המקומות אליהם הם נדדו, אבל באופן כללי התרגום העולה מהן הוא, כי הם עזבו לאחר המלחמה את טשערנאוויץ ועברו את הגבול ליעד כלשהו כאשר לשבת פ' אמור הם הגיעו ליעד נוסף. כעבור שבוע, ביום ראשון של פ' במדבר, שהוא 6 מאי, נסעו הלאה והגיעו למחרת ליעדם החדש.

יתכן והיעד הוא 'ניצא' — שהיא העיר ניס — המופיעה במשפט האחרון, אם כן הפתרון הוא קל יותר, שכן לניס הסמוכה למונקו הגיעו יהודים רבים ממזרח אירופה במהלך המלחמה ולאחריה, כך שיתכן ובדרך כלשהי נטל עמו מאן דהו את החומשים והביאם למונקו.

בכל אופן, מעניין מאוד אם מישוה מבין הקוראים יוכל לזהות את שמות בני המשפחה החוקקים על החומש, או שיעליח להתחקות אחר עקבותיהם ולפענח את תחנותיהם. מעניין לדעת מיהו אותו קלמן שערף, בעליו של החומש כפי שניתן להתרשם, ומה היה גורלו?

הרב דניאל תורגנט הי"ו, המבחיך בהתע-סקותנו הממושכת עם החומשים הישנים, מספר לנו בהתרגשות כי מצא את הספרים באחד הארגזים כאשר פינו את תכולתו של בית הכנסת לפני כשנתיים, ומכיון שראה את הרשום בהם, הבין כי אולי יש להם ערך כלשהו, על כן החליט להניחם בארון הספרים של בית הכנסת. בינתיים, לדבריו, איש לא

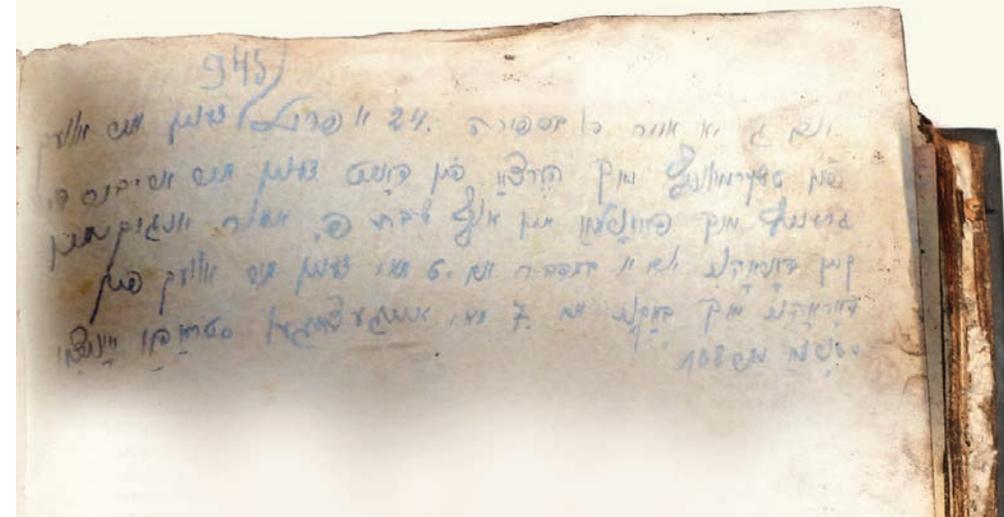
הדבר האחרון שציפינו למצוא במונקו העשירה והנידחת, היה פריסת שלום חיה מיהודי ממזרח אירופה לפני מלחמת העולם הראשונה. אבל כמו כל הפתעה המגיעה בלי תזמון מוקדם, מצאנו את החומש עם פירוש המלבי"ם, הדהוי והמרופט שבתמונה, הנושא את שם בעליו 'קלמן שערף', דווקא בארון הספרים הקטן של בית הכנסת הזמני במונקו, בין הסידורים הכתובים בשפה הצרפתית לכרכי ש"ס שטיינזלץ שידע ימים טובים יותר. הדפים החומים והמתפוררים משכו את תשומת ליבנו, וניסינו לעלעל בהם, סתם כך מתוך סקרנות. אבל עם פתיחת הספר הבנו שבמקום כמו מונקו, באמת שמדובר בתגלית. כמנהג יהודים שמקדמת דנא בארצות מזרח אירופה, רשם גם מידוענו הבלתי נודע, בעליו של הספר, את שמות ילדיו ואת התאריכים בהם נולדו.

להלן תוכן שורותיו כפי שמצאנו באחד הכרכים:

בני חיים נולד ער"ח כסלו תרס"ז בכפר שטראאוועק הסמוך לקאטאוועו 19 מנוועמבער 1903. בני יעקב נולד בשבת בראשית בבוקר 5 אודר, במשערנאוויץ באהיהא פשטראספע נאמער 9, יום 5 אקטאבער 1907. בני משה נולד ביום ו' עש"ק ראה תרס"ט במשערנאוויץ פלאנקענגאסע נאמער 1, יום 13 אויגוסט 1907 [טעות וצ"ל 1909]. בתי עטי"ל נולדה אחר המלחמה

חומש מלבי"ם עתיק שמצאנו בביהכ"ס של מונקו. שמו של בעליו 'קלמן שערף' מוטבע באותיות מזהבות על כריכתו החיצונית

כאן בונים את ההיסטוריה

**ארבעים ואחת שנים שהוא מפיה רוח של חיות בקרב
יהודי ניס • ממסד ועד טפחות בנה וכוונן חיי תורה ויהדות
במרכזה של הריביירה הצרפתית, כשמאות משפחות
חבות לו את חייהן הרוחניים • שיחת עומק אפופת רגשי
קודש עם רבי יוסף יצחק פינסון שליט"א, שליחו של
כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע לעיר ניס**

ביהודים שחלקם רחוקים מאוד מיהדות, כך שכל אחד מהם הוא בגדר 'מציאה' בפני עצמה. ועוד סיפור ניסי ומאלף של סייעתא דשמיא. היה זה כאשר חיפשו מקום לבית הספר. לא היתה זו משימה קלה לאתר שטח גדול במרכז העיר הבנוי בצפיפות. אפילו ראש העיר אמר לו אז בהיתול, כי השטח היחיד שהוא יכול למצוא עבור זה בכיכר מסנה — אחת הכיכרות הגדולות של ניס, המוקפת בכנינים עתיקים ובמלונות פאר, הנחשבת לאחד ממוקדי התירות העיקריים של ניס.

לבסוף הציע סוחר גדל"ן את הבנין הנוכחי של בית הספר שהתאים מאוד לפעילות זו. אלא שהתעוררה בעיה חמורה. בדיוק מול הבנין, שכן בית קולנוע גדול ותיק, ולא היה אפשרות לחנך ילדי ישראל מול מקום שכזה. משניסה מי להעלות אופציה שמא הקולנוע יפנה את מקומו, לגלגו עליו הכל, מאחר ומדובר היה במקום עם מוניטין ועם ותק של עשרות שנים. אבל לבסוף הלא יאומן התרחש, וממש בימים בהם דובר על העיסקה, התקבלה לפתע הודעה כי הקולנוע סוגר את שעריו.

לשאלתנו, מהיכן ירק זה חי וכיצד מקיימים את כל הפעילות הענפה הזו, עונה לנו הרב פינסון, כי גם הוא מתמודד עם השאלה הזו, אלא שבניגוד אלינו, הוא גם מנסה ליישבה באופן מעשי, אפילו באמצעות כיתות רגליים והליכה מדלת לדלת ומיהודי ליהודי, כדי להתרימו לטובת הפעילות היהודית. לדבריו, ישראל נתבעין ונותנין — בדרך כלל, וזה מה שמאפשר להמשיך.

בדבריו מציין הרב פינסון, כי בניס אין היסטוריה מיוחדת של קורות דברי ימי ישראל, או של גאונים וצדיקים שהיו ופעלו בה, מלבד החכם רבי יהושע אליהו מרגלית ע"ה, שאת קברו איתרנו בבית הקברות, אשר הפרטים עלי חיו לזכרם בערפל. הוא מזכיר את הסיפור שארע עם המגיד זי"ע ממעזריטש בילדותו, שבית משפחתו נשרף והוא מצא את אמו כשהיא בוכיה. לשאלתו מדוע תבכה השיבה כי צר לה על מגילת היוחסין שלה המגיעה עד דוד המלך שהיתה למאכולת אש. נענה המגיד ואמר: 'מבטיחך אנכי נאמנה, כי אכין לך מגילת יוחסין חדשה שתתחיל בך'. 'גם אנו בניס — אומר הרב פינסון — אין לנו היסטוריה, אבל אנו בונים את ההיסטוריה של הדורות הבאים...'

מצבה בבית החיים של מונקו

החלטה כי נתחיל לפעול באזור אחר בעיר. כך עזבנו את בית הכנסת והתחלנו לאתר שטח עבור פעילותנו. גם אז היתה ראשיתנו מצער, ונתקלנו בקשיים לא מעטים בפתיחת המקום, כאשר גם לאחר שהתחלנו, פעמים שהיה עלינו לחזור אחר עשירי למנין ועוד כהנה וכהנה נסיונות, אולם לא אמרנו נואש, וב"ה כיום אנו מחזיקים בשלושה בתי חב"ד.

בית זה, שהוא הוותיק ביותר בשכונה, הוצע לשכירות באותם ימים בהם חיפשנו נכס להתבסס בו. מששאלנו בעצת קדושו של הרבי זי"ע, נענינו כי יש לרכוש את הבית ושיהיה בהצלחה בעז"ה. תשובתנו הועברה לבעלים הגוי של הנכס, אך זה התעקש כי הוא מבקש להשכירו. ימים מועטים לאחר מכן, חזר אליו הגוי והודיע כי הוא שונה את דעתו וכי הוא מעוניין למכרו מה שיותר מהר. ניגשנו בצעדים בטוחים אל העיסקה, למרות שלא היה לנו מנין לשלם את הסכום העצום שהוא דרש עבור הבית והחצר שסביבו.

בצעד תמוה, פניתי אז לראש העיר שהיה ידוע באהדתו ליהודים וספרתי לו את בעיית המימון בפניה אנו עומדים. הוא חשב לרגע ואז הציע כי ניקח הלוואה בנקאית, והעיריה תעמיד ערבות על מלוא הסכום. היה זה פלא מאין כמותו שהעיריה תדאג באופן אישי לעיסקה פרטית כביכול, תוך כדי לקיחת אחריות. כך נוצקו היסודות לבית זה המשמש אותנו באמונה מזה עשרות שנים.

לשאלתנו — מה כל כך בער לו לרכוש דווקא את הבית הזה לאחר שהלה ביקש להשכירו, וכי חסרים היו בתים בניס שעמדו אז למכירה — משיב רבי יוסף יצחק בלהט שחריפות ותמימות משמשים בו בערבוביה, כי הוא ביקש את הבית הזה בדווקא, מכיון וכ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע בימי שהותו בניס בתקופת המלחמה, היה עובר ברחוב זה מדי יום בדרכו לתפילת שחרית מהמלון בו הוא מתגורר, כך שזו זכות מאין כמותה לפעול ממקום שהיה לנגד עיניו.

הוא מספר על התנופה הרוחנית העצומה שעברה על ניס מאז הוא זוכר אותה. באותה תקופה בה הגיע, בקושי היו חיים יהודיים בניס. הפליטים שהתגוררו בה בתקופת המלחמה, בהם רבנים וחסידים כדוגמת הגרש"י רובינשטיין זצ"ל ועוד, עזבה תיכף לאחר המלחמה, והעיר נותרה דלה ועוזבה מיהדות. "ייתה קשה למצוא אז בניס יהודי עם זקן", מגדיר זאת הרב פינסון, "ואילו כיום זהו מראה שיגרתי למדי ברחובות היהודיים של ניס..."

הקהילה התחילה את הכל ממש מהתחנית. קצת לאחר תש"כ החלו מגיעים גלי עליה מאלג'יריה שהיתה בחסות צרפתית, וכן ממרוקו, תוניס, מצרים, בולגריה, יוון ועוד. הצמאון ליהדות היה חזק, כך שהקרקע אליה הגיע הרב פינסון היתה כשירה לפעולה. פתחנו בס"ד כולל, תלמוד תורה, והרמנו את דגל היהדות לכל מאן דבעי. התוצאה הישירה היא, שככל שהפעילות באידישקייט גדלה יותר, כך מעגלי הקהילה מתרחבים, ועוד ועוד יהודים נמשכים ליהדות.

כראיה הוא מביא את הפורים האחרון, בו נערכה מדי שעה קריאת מגילה בהיכל התפילה. "פירסמו על כך מבעוד מועד, והדלת לא פסקה מלסבוב על צירה משך כל שעות היום. כל שעה נערכה קריאת מגילה חדשה לקהל משתתפים שלא פחת ממנין, מה שמעיד על הפוטנציאל הגדול הקיים בקרב יהודי המקום.

ברוח זו הוא גם מתכוונן לחג הפסח ולליל הסדר בו הוא עתיד להסב במחיצת מאתיים יהודים מבני ניס, אשר כהגדרתו, לולא סדר זה, לא היה עולה על דעתם לקיים מצוות אכילת מצה ושתיית ארבע כוסות בשום מסגרת כלשהי. מדובר

הרב יוסף פינסון שליט"א בשיחה עם כותב השורות

בין דמויות ההוד של חצר ליובאוויטש, על השורה הראשונה של חסידים ואנשי מעשה בעלי טעם עתיק יומין עם ניחוח חסידי קמאי, ניתן למנות את רבי יוסף יצחק פינסון שליט"א, שליח כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זי"ע לעיר ניס. הוא נולד על אדמת צרפת קצת לאחר הסתלקות כ"ק אדמו"ר הרי"צ מליובאוויטש זי"ע ונקרא על שמו. בהיותו בן שלוש שנים עבר יחד עם אביו, החסיד הנודע רבי ניסן פינסון זצ"ל, להתגורר במרוקו כדי לחזק שם את היהדות. כעבור שנים אחדות שוב עברה המשפחה, והפעם לתוניס, שם הקים אביו מוסדות תורה וחינוך ליהודי המקום.

על רקע זה של חיי שליחות מלאי מעש ועשיה תורנית פורחת, התגדל והתחנך מיודענו רבי יוסף יצחק שליט"א, כאשר בשושן פורים האחרון הוא ציין מלאות 41 שנה לשליחותו בניס. בשיחתו עמנו מתאר הרב פינסון שליט"א את מלאכת הקודש בה הוא עוסק, ואת הסייעתא דשמיא אותה הוא רואה בכל רגע משנות פעילותו.

עם בואנו לניס, לאחר שהוזמנו לכאן רשמית גם על ידי ראשי הקהילה המקומית, החלנו בפעילות אינטנסיבית תוך כדי שיתוף פעולה הדוק עם הקהילה בניס, שראתה עמנו עין בעין את הצורך בהפצת היהדות.

התחלנו את הכל מלמטה. המוסד החינוכי הראשון שהקמנו היה גן ילדים, בו התחנכו חמשה זאטוטים בסך הכל. נדלג על עשרות השנים שבאמצע, כיום כאשר את בנין הת"ת ממלאים כשלוש מאות ילד הבאים הנה מכל חלקי האוכלוסיה בניס, כאשר גם רבנים ונכבדים מהקהילה הגדולה שולחים אף הם את ילדיהם לכאן, אזי אין סיפוק גדול מכך. בשלב מסוים, משהתרחבה פעילותנו, התקבלה בינינו

המבנה העגול הוא בית הכנסת החדש של יהודי מונקו

להציל ידידות שיארנו משחת

**מפנקסו של מוהל - שיח מרתק עם הרב אבי נידאם הי"ו
מניס, על המקומות אליו הביאה אותו מלאכת הקודש
בה הוא עוסק ועל התובנות הנפלאות העולות מהמצוה
הנעלית, בה מחזיקים אפילו נדחי ישראל**

מצבה בבית החיים העתיק של ניס. "פ"נ שמואל ב"ר רפאל גדליה בקיש... החי כגפן והמוות בוצר, אל מקום ילך צעדינו הוא נוצר, כל ימיו כצל עובר, אבל יושר מפעלותיו לקח לקבר"

החלקה היהודית בבית הקברות העתיק של ניס

בתוכם דוחק בהם לבצע את ברית המילה בדחיפות, לעיתים תוך כדי קושי לוגיסטי או תוך כדי התמודדות עם חוסר התלהבותו – בלשון המעטה – של אחד ההורים. אבל זו עובדה שאין עליה עוררין. גם כאלו הרחוקים ת"ק על ת"ק פרסה מחיי היהדות, כמובן במידה והם מודעים לה, יערכו לילדם את ברית המילה."

מעיינו של ר' אבי קולח בשטף. הוא מוסיף ומספר לנו על ביקורו באי הצרפתי קורסיקה, המקום בו נולד נפוליאון, לצורך עריכת ברית מילה, ועל מסעות נוספים שערך בכל רחבי היבשת, כאשר אי אפשר שלא להתרגש מסיפוריו מלאי החן, החושפים את הרובד העמוק והנסתר ביותר של העם היהודי. מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ!

כאחד, וערך את הברית כהלכתה. בטרם יצא את הבית, עניין אותו לדעת מה הביא אותן במצבן הכל כך ירוד מבחינת יהדות, לערוך ברית מילה לתינוק. לחרדתו התברר לו כי מדובר בדור חמישי של התבוללות רח"ל, בת אחר בת עד לאמו של התינוק. פליאתו אפוא גברה שבעתיים. מה אם כן גורם להן להצהיר על יהדותו של הילד, תוך כדי גרימת כאב לתינוק הרך. אלא שתשובה של ממש הוא לא קיבל מהן. "ברור שכך", אמרו בתמיהה. "הלוא יהודי הוא..." מסתבר כי מצות ברית המילה עליה כרת הקב"ה י"ג בריתות, נמצאת במקום שהוא מחוץ לתחומי ההגיון, אומר לנו ר' אבי. "באמת שזה גדול וחזק מהם. הם לא מסוגלים להסביר אפילו את הרצון לקיים זאת. משהו

עוברי אורח, שגם הם לא היו בטוחים בעצמם, ולאחר שטיפס במעלה הר תלול שהוביל לאיזשהו אוסף של בקתות עלובות המשקיפות על האוקיינוס, גילה לפתע אדם בעל תלתלים גולשים שהריע לעומתו בברכת 'ברוך הבא' קולנית, במבטא ישראלי מובהק וגס. בבקתה המבודדת אליה נכנס, התגוררו שלוש נפשות. האב, האם והתינוק בן שמונת הימים. שלושם יהודים כשרים. הוא לא שאל שאלות מיותרות, כי אם ניגש אל המלאכה. הוא בירך את הברכה בכוונה, וכעבור רגע פעה דיקקה את החלל הדחוס ופילסה את דרכה היישר למרומים נוכח דמעותיהם של ההורים הנרגשים. עוד תינוק יהודי זכה להחתם באות ברית קודש. "אני נתקל בהרבה אנשים מוזרים במהלך עבודתי. אותו אדם, הוא אמן ישראלי שגור על עצמו לחיות עם משפחתו הרחק ממקום יישוב, מטעמי אידאולוגיה מיסטית. כפי שנודעתי לאחר מכן מכאלו שהכירוהו, מדובר באחד שאין בו קורטוב של לחלוחית יהודית. הוא לא משויך לשום קהילה יהודית ואין לו קשר עם אף אחד בארץ", מספר לנו ר' אבי.

"אבל אלו הם הרגעים הכי יהודיים שיש לאדם בחייו. זוהי תמצית המהות הפנימית של יהודי הוועקת אליו מעמקי ליבו, כאשר הוא ניצב בצומת הדרכים ובידו עולל זעזעורי שזה עתה נולד לו במתנת שמים. אין לזה הסבר. החיים של המשפחה הזו ימשיכו באותה מתכונת מוזרה, וספק אם הילד יידע משהו על יהדותו. אבל על מצות ברית המילה, גם כזה אחד לא יותר!"

הוא מוסיף ומספר לנו על מקרה אחר שארע לו. גם כאן הוא נקרא למקום נידח, אל כפר קטן באחד ממחוזות צרפת. בבית אליו הגיע, שהיה מלא בסמלים של נכרים, המתינו לו אם ובידיה תינוק בן חצי שנה, ואמה – הסבתא. לאחר שהשלים את בירור יהדותו של התינוק, הוציא מתיקו את כליו, הניח את התינוק על ברכיו, כשהוא משמש מוהל וסנדק

"לא אשכח את הרגע ההוא. עמדתי בתחת האוטובוס אי שם על אם הדרך באחד ממחוזות פורטוגל. מקום שומם ומרוחק מנקודת יישוב. היה זה לאחר טיפה פנים אירופית מניס לליסבון, ולאחר נסיעה מטלטלת באוטובוס שהוריד אותי באמצע השומקום הזה בהתאם לכתובת שמסרתי לנהג. אפילו קליטה מלואראית לא היתה שם..."

הרב אבי נידאם הי"ו המתגורר בניס, חתנו של רבי יוסף יצחק פינסון שליט"א – אשר מארחנו בעין יפה ובטוב לב שופע בביתו המלא ברכת ה' – משמש בין שלל תפקידיו הקהילתיים, גם כמוהל מומחה. הוא זכה להכניס כבריתו של אברהם אבינו ע"ה מאות מילדי ישראל, כאשר טווח פעילותו חורג מגבולות הריבוייה הצרפתית ומתפשט הרבה מעבר אליה, אפילו עד לפורטוגל הרחוקה שבחוף המערבי של היבשת.

ברשותו של הרב נידאם, אינספור סיפורים על הליכות לדבר מצוה אותן ידע במסגרת פעילות הקודש שלו, מהן פלאיות, מהן נעלמות ומהן מסמרות שער. השיחה עמו מרתקת ומרגשת, כאשר מסיפוריו עולה שוב ושוב תוכנה אחת נהירה וברורה: "נצח ישראל לא ישקר", ובשביל הנצחיות הזו, מוכנים יהודים ללכת הרבה מאוד, גם אם מצויים עמוק בצול דכיות.

את הנסיעה היא לפורטוגל, עשה ר' אבי ממש לאחרונה. הוא קיבל טלפון ביום בהיר, על הקן נשמע קול בעברית המבקש להגיע לפורטוגל כדי לערוך ברית מילה לתינוק רך. כדרכו, הוא מעולם לא מסרב לבקשתו של יהודי בענין ברית מילה, ועוד באותו יום הוא מצא את עצמו לא רחוק מליסבון, תוהה ונבוך. איכשהו, לאחר שנעזר בהסבריהם של כמה

הרב אבי נידאם הי"ו, חתן הרב פינסון, על רקע בית הכנסת בו הוא משמש כרב

בנין בית הספר היהודי בניס. 300 תלמידים רוכשים כאן תורה ויהדות מדי יום ביומו

מקום מן הסיפורים נסיכות מונקו

בין הכסף והעושר הרב המתגלגל ברחובות מונקו, אנו מגלים תפוחי זהב במשכיות כסף בדמותם של יהודים תמימים וחמי לב, המשמרים במסירות נפש את הגחלת היהודית הקטנה המסרבת לדעוך גם במקום זה, שכל כך מסמל את החומריות

רבעיה הנוצצים של מונקו

מונקו הקטנה מחולקת לארבעה רבעי מגורים. הרובע העתיק ביותר נקרא 'מונקו ויל' – הסלע של מונקו, בו שוכנת העיר העתיקה המתאפיינת בסבך סמטאות ציוריות הבהקות בנקיון וביופיין וברחובות הבנויים בסגנון כפרי אופייני לימי הביניים. ברובע זה החלה כאמור ההתיישבות הראשונה של הנסיכות, והוא למעשה האזור הגבוה ביותר של מונקו, המספק תצפית מדהימה של המפרץ כולו.

ליבו הפועם של 'מונקו ויל' הוא ארמון הנסיך – בית המלוכה העתיק, בו מתגורר עד היום נסיך הכתר של הממלכה. בקדמת הארמון נערכת מדי שעה עגולה החלפת משמרות, כאשר פעם ביום, בשעה 11:55 לפני הצהריים, נערך הטקס המרכזי של חיילי המשמר המלווה בתזמורת מלכותית של תופים וחצוצרות.

הרובע המקביל הוא 'פונטווייל', הסובב את נמלה הדרומי והמסחרי של מונקו, הנחשב לאזור החדש והצעיר של העיר. עקב מחסור בקרקעות במדינה הזעירה, הוחלט ליישב חלק מהים לשם כך, ועל המקום בנויות כיום כמה משכונות הפאר של מונקו, בהן מתגוררים לא מעט מגדולי העשירים במדינה. אזור זה רווי באינספור בתי מלון, שרק הצצה אליהם מותירה את המתבונן בהם פעור פה. מנחת המסוקים הראשי של העיר, המשמש תכופות את עשירי מונקו, נמצא גם הוא ב'פונטווייל' צמוד לשכונות היוקרה, כשלא רחוק משם נמצא אוסף המכוניות הפרטי והראוותני של נסיך מונקו, הפתוח לביקורי תיירים, בתשלום כמובן.

רובע נוסף הוא 'לה קונדמיין', אזור מטופח בליבה העירוני של מונקו, המתפרס סביב נמלה האחר של מונקו – נמל הרקולס, בו עוגנות יאכטות מפוארות וספינות שיט מהמתקדמות בעולם השייכות לתושבי מונקו. 'לה קונדמיין' משמש במקביל כאזור מגורים אטרקטיבי וכרובע עסקים משוגג, כאשר לצד מבנים ישנים מתקופות עברו, צומחים להם בניינים מודרניים לרוב. באזור זה קיים כיום בית הכנסת הזמני של קהילת יהודי מונקו, אודותיו נספר בהמשך. גולת הכותרת של מונקו היא רובע 'מונטה קרלו', הנחשב

דגל מונקו
מתנוסס מעל
ארמון
המלוכה.
כאשר הנסיך
יוצא מן
הארמון
הדגל מורד

בסימטאות מונקו

הנרדפת שלה היא 'כסף'. העושר כאן הוא מילת המפתח, ומבלעדיו אין לאיש כאן דריסת רגל אזורית, כאשר לפי נתונים סטטיסטיים רשמיים, אחד מכל שלושה מקומיים הוא מיליונר.

מונקו מופיעה בכתבים יוונים קדומים מלפני 2600 שנה, כנקודת סחר בשליטה יונית. שנים רבות היה אזור החוף של מונקו חסר עניין וללא חשיבות כלשהי בהיסטוריה של אירופה. רק כמה מאות בני אדם התגוררו בו, כפי שהתגוררו באזורים רבים בצרפת ובאיטליה. בשנת ד'תקע"ה (1215), העניק את מונקו היינריך השישי – קיסר האימפריה הרומית ומי שהיה הריבון של מונקו באותה התקופה – לרפובליקה של ג'נובה ששכנה בסמוך.

סיפורה של הנסיכות מתחיל כעבור שמונים שנה, בשנת ה'נ"ז, אז הגיע למונקו פרנסואה גרימאלדי, בן למשפחת אצולה איטלקית נודעת, ובעזרת כמה מאנשיו השתלט על 'מונקו ויל' – מצוק הצופה אל העיר, וקבע שם את מושבו הקיים במקום זה עד היום. בשנים שלאחר מכן היתה מונקו נתונה למאבקים בין הרפובליקה ממנה היא נגזלה לבין בית המלוכה של גרימאלדי, אבל כוחותיו של הנסיך החדש וצאצאיו היו תמיד על העליונה.

לאורך ההיסטוריה ידעה מונקו מאבקים נוספים ומדי פעם נעשו נסיונות להביס את הנסיכות השלטת, כאשר בתקופת המהפכה הצרפתית אף חזרה מונקו לכמה עשרות שנים לידיים צרפתיות, אבל באורח פלא, תמיד עלה בידה איכשהו לשוב לגדולתה האוטונומית.

בעיות שלטון פנימיות לפני כמאה וחמישים שנה, הובילו את הנסיך דאו להכריז על שורה של הטבות כלכליות, ביניהן פטור גורף ממסים. הקלות אלו חיזקו את מעמדה הציבורי של הנסיכות שהוסיפה לשלוט בממלכה הזעירה. מאוחר יותר, בעקבות קולות שונים שקראו לדמוקרטיזציה, נוצר מנגנון ממשלתי נוסף לצד בית המלוכה והוענקו לו סמכויות שלטוניות.

מדיניות המיסוי הזו נותרה עד היום, מה שגרם לעשירים רבים באירופה ומחוצה לה, להקים את בסיס עסקיהם במדינה פטורת המס. לאחר מלחמת העולם השנייה החלה ההתפתחות המואצת של מונקו, ותוך זמן קצר היא נעשתה לביתם השני של עשירי תבל.

חנוך קופילוביץ, מונטה קרלו, מונקו

מקובל לומר שביקור בריביירה הצרפתית מבלי לקפוץ לנסיכות מונקו, הוא כמו להיות בפאריז ולא לראות את מגדל אייפל. נאמנים לכלל התיירותי הזה, אף אנו שמנו פעמינו אל המדינה הזעירה, הקטנה ביותר בעולם אחרי מדינת הוותיקן, אך מטרתנו כמו תמיד היא למצוא את הפנינים החבויות, ולהפגש פנים בפנים עם הקהילה היהודית המקומית.

מגיס אנו יוצאים לכיוון צפון, בדרך הררית ציורית שקשה להביע במילים את יופיה. מימין לכל מלוא העין משתרע הים התיכון בגוון תכול מרהיב ומשובב. משמאל מתחלפים להם בזה אחר זה הרי עד מיוערים וגאיות מוריקות, כשבין לבין נחבאים להם עיירות קטנות הנראות כלקוחות מתוך גלויה. על שיפולי הצוקים המחודדים נראים כמו תלויים כפרים עתיקים, כשבתקופה זו של השנה הם עטויים בערפילים לבנים.

חצי שעת נסיעה אורכת הדרך מניס למונקו, אבל ככל שמתקרבים אל הממלכה העתיקה ביבשת, הנוף המתכתי בכביש מתחלף גם הוא בהתאמה. לצדינו שועטות פתאים על הכביש מכוניות יוקרה בשווי מיליוני דולרים, שכמותן, גם אם מאוד מאוד רוצים, לא ניתן לראות בפרובינציה שבין כביש החוף לכביש הבקעה.

ואם מדברים על כבישים, אז במונקו אפשר לומר בציניות כי הם המשאב העיקרי. בשני הקילומטרים הרבועים עליה יושבת המדינה העשירה בתבל, אין מחצבי טבע ואין מכרות זהב, אין אפילו מטר פנוי לחקלאות. מה שכן, כל רכב שיוצא או נכנס אליה מחויב באגרה. אחת בכניסה ואחת ביציאה. לא משהו גדול. 2 וחצי יורו בסך הכל. אבל אם מכפילים זאת בכמות התיירים הנכנסים ויוצאים בה מדי יום, 7 מיליון מדי שנה, מדובר בסכום נאה למדי.

אבל זה עדיין הכסף הקטן שנשאב מהכביש. עובדת היותה המדינה הצפויה ביותר בעולם, עם צפיפות אוכלוסין העומדת על 15,682 נפש לקמ"ר, הופכת את החניה בה למצרף המבוקש ביותר בכל רגע נתון. החניה בצידי הרחוב שמורה לאזרחי הנסיכות, והאפשרות למצוא בה מטיל זהב על המדרכה שכיחה יותר מאשר למצוא בה מקום חניה פנוי באמצע היום, שגם עליו, מי שאינו משלם צפוי למצוא את עצמו עם דו"ח בתוך דקות ספורות. אגב, ריכוז השוטרים במונקו הוא הגבוה ביותר בעולם ביחס למספר האזרחים.

מה שמציל את המצב, הם החניונים התת קרקעיים הרבים הפזורים בה כל כמה עשרות מטרים. אבל חניה עולה כסף, תלוי איפה ותלוי כמה זמן. בסיכומו של יום, מי שמתנייד מעט בין אתרי התיירות שברחבי הממלכה הקטנה, מגיע בממוצע לחמישים יורו ב-24 שעות.

אז אחרי שהחנינו את הרכב הפשוט יחסית עמו הגענו, שדי בלט בעליבותו מול רכבי הרוס-רויס והפרארי שמילאו את החניון, יצאנו לארמון המלוכה בו מתגורר נסיך הכתר של מונקו, הבנוי לתפארה בראש אחד המצוקים עליהם יושבת מונקו, כשמחצרותיו ניתן להשקיף על אחד הנופים היפים והמיוחדים באירופה.

מקלט המס של העשירים

נסיכות מונקו, או כפי שהיא נקראת בצרפתית 'פּרֶנְסִיפּוּטָה דֶה מוֹנָקוּ', היא אולי מן המקומות הבודדים בעולם שהמילה

טבולים בעושר. פינה במונקו

סמוך לנמל, כאשר מי שעומד מאחורי ההתעוררות הזו הוא הרב אמסלם ז"ל, אביו של נשיא הקהילה כיום. מאוחר יותר נרכש השטח היכן שממוקם בית הכנסת כיום, שכאמור נבנה מחדש ונחנך בתחילת החודש.

בתקופת השואה, טרם היתה קהילה יהודית מאורגנת במונקו, אבל עובדה זו לא הפריעה לנאצים בימי השלטון האיטלקי, לדרוש את הסגרתם של יהודי העיר ושל הפליטים שהתגלגלו אליה. בתקופה הראשונה התחמק הנסיך מהסגרתם בתואנות שונות, אך באחת הפעמים בהן הוא נעדר מן העיר, ניצל את ההזדמנות אחד מסגני השרים שראה את עצמו כמוסמך לבצע את דרישות הגרמנים, והוא מסר להם את שותיהם ואת כתובתיהם.

באחד מימי חודש אלול תש"ב, ערכו הנאצים מצוד מבית לבית, והצליחו להניח את ידיהם על 66 יהודים שנשלחו למחנות ההשמדה. במהלך התקופה נמסרו יהודים נוספים לגסטאפו, כשבסך הכל נשלחו למחנות תשעים יהודים. תשעה מהם בלבד שרדו.

לפני כשנתיים, בטקס רב רושם שנערך בחלקה היהודית בבית הקברות של מונקו, הציב הנסיך אלברט השני מצבת זכרון ליהודי מונקו שנספו בשואה, המפרטת את השתלשלות המאורעות בתקופת המלחמה.

במהלך הטקס נשא הנסיך נאום אמיץ, בו הוא נטל אחריות על התנהגותה של מונקו כלפי היהודים בתקופת מלחמת העולם השנייה. "היום הוא היום שאנו מכירים בעובדות. אני עומד כאן היום, לפניכם בכדי לבקש מחילה", אמר הנסיך. "אנחנו מחויבים להעביר מסר... גברים, נשים וילדים שביקשו אצלנו מקלט, ברחו מהרדיפות בצרפת. הם באו אלינו במצוקתם במחשבה שימצאו מדינה נייטרלית, ואנחנו לא הגנו עליהם, זה היה באחריותנו".

מחוזה מרגשת זו, עוררה רגשות רדומים מחד בקרב היהודים, אך מאידך ביטאה היטב את יחסו של בית המלוכה המונגסאקי לנתיניו היהודים, ואת יחסו הידידותי של הנשיא, הנחשב לאוהב ישראל מובהק ולתומך גדול של הקהילה המקומית.

עוד יובון

את ביקורנו בריביירה הצרפתית או חותמים בבית הכנסת הזמני של יהודי מונקו, השמחים בבנין הבית-מקדש-מעט אותו הקימו בממונם, כשהם נושאים את עיניהם אל העתיד בסימן ההתחדשות העוטף את הקהילה הקטנה, ומתוך תקווה כי זרעי האידישקייט שניטעו בה במאמץ יניבו פירותיהם וכי מכאן ואילך יידעו רק צמיחה ושגשוג רוחניים.

ברכותינו וברכת שולחנו — המוני קוראי 'המודיע', כי משאלתם תתממש במהרה, ויחד עם כל נפוצות ישראל הפזורים בארבע כנפות הארץ, תקוים בהם נבואת ישעיהו: 'ופרוי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם'.

צרפת ומונקו בנין המגורים הורוד מימין נמצא בטריטוריה הצרפתית, הבנין הצהוב הנושק אליו משמאל שייך כבר למונקו. הדיירים שילמו על הזכות להתגורר כאן פי ארבע

הנוראים במקרה הפחות טוב.

לאחר התפילה, במהלך ארוחת הבוקר הקבועה הכוללת תפריט מסורתי של באגט צרפתי טרי מרוח בחמאה שלצידו כוס קטנה של אספרסו נטול חלב, אנו מתוודעים לשמואל — מי שעוד לחם בשורות צה"ל בששת הימים ואף זוכר היטב את שכונת פרדס כץ בבני ברק. את השפה העברית הוא אמנם זוכר קצת פחות, אבל מבין שכרי המשפטים אנו בהחלט מבינים שהוא היה רוצה לראות יהודים נוספים במנין הבוקר. "ככל שנוקפות השנים המקום נחלש יותר ויותר", הוא אומר. הוא מתנחם בכך שאולי חנוכת בית הכנסת החדש תביא איזושהי תנופה של התעוררות לקהילה, אבל הוא לא תולה בזה הרבה תקוות.

שמואל, אומר לנו הרב, גם הוא גר בצרפת. אמנם לא בנין על יד מונקו, כי אם באחד הפרברים שאינם רחוקים מכאן, אבל הוא עושה את דרכו יום ביום במסירות ובנחישות, מתוך ידיעה שהמאמץ שלו מצטרף למאמציהם של עוד 15 יהודים כמותו, וכי ויתור שלו על המנין עלול להביא לדעיכתו ולהקיץ עליו את הקץ. כזה הוא פחות או יותר הפרופיל הרוחני של יתר המתפללים בבית הכנסת, אם כי לפחות אצל חלק מהם, באמצעות הפרופיל החומרי שלהם, הם יכלו לרכוש קהילה חרדית שלמה וליישבה במונקו למגורי קבע.

היסטוריה קצרה וכואבת

כאמור, בית הכנסת בו אנו מתפללים הוא בית כנסת זמני, אבל כיאה ליהודים המתגוררים במקום כה אמיד, גם מקום התפילה הזמני הינו רחב ידיים ומטופח.

בראש חודש ניסן האחרון, זמן קצר לאחר ביקורנו במונקו, חנכה הקהילה את בית הכנסת החדש הממוקם בשדרת דה לה קוסטה 15, במבנה שהושקעו בה כשלושה מיליוני אירו ואשר בנייתו החלה מזה קרוב לשנתיים.

הקהילה היהודית במונקו מונה כמה מאות יהודים. ראשית התיישבותם היתה בתקופה הסמוכה למלחמת העולם הראשונה, אלא שאז היה זה כקהילה בלתי מאורגנת לחלוטין. המצבה הראשונה בחלקה היהודית של מונקו בה ביקרנו, השוכנת בתוך בית הקברות הכללי ממש בכניסה לנסיכות, מתוארכת לשנת תרע"ב. קודם לכן, אין רישומים יהודיים במקום.

בערך בשנת תשכ"ה, החלה הקהילה היהודית לקרום עור וגידים. בית הכנסת הראשון של מונקו נפתח בכירה שנשכרה

למעין עיר בירה וכרובע העסקים המרכזי של העיר. מונטה קרלו מתאפיין בשפע של רחובות נוצצים ובמבני יוקרה הפזורים בו לרוב, לצד חנויות מותגים מהמובילות בעולם, שהמחירים בהן אינם מיועדים לבעלי לב חלש.

ממש על גבול רובע זה נחנך בימים האחרונים בית הכנסת החדש של הקהילה, באותו המקום בו שכן בית הכנסת הקודם, שנהרס לאחר שהחל להתפורר.

נלך לבית-כנסת דרך צרפת...

את הדרך מאכסנייתנו שברובע מונטה קרלו, אל בית הכנסת הזמני בכתובת ריי לונגלי מספר 3 שברובע קנדמין, אנו מקצרים דרך צרפת(!). כן, ממש כך. זהו עוד אחד מהמאפיינים של הגדרת ה'מדינה' שיש למקום זה. הגבול, שאין לו כאן משמעות אמיתית, חולף בין רחובות צמודים זה לזה ואף חוצה בניינים. כך שכדי לקצר את הדרך, עלינו לעבור לרחוב השוכן בצרפת, ולחזור כעבור דקותיים אל מונקו.

למרות שכלפי חוץ אין שום הבדל בין הרחובות או הבניינים הצרפתיים או המונגסאקיים, בכואך לרכוש או אפילו לשכור דירה במקום תגלה היטב את ההבדל. בעוד 8 מטרים רבועים במונקו עולים בממוצע — תחזיקו חזק — מיליון דולר!... הרי שבבנין השכן, הצרפתי, המחיר צונח בשני שליש ואף יותר. כך הוא היחס גם בבתי המלון. ההפרש בין מלון ברחוב במונקו, לבין מלון מפואר יותר במפלס המקביל בטריטוריה הצרפתית עלול להגיע לכדי שמונים אחוזים!!

אז למי שחושב לבקר במשאבת הנדל"ן הזו אי פעם, בהחלט שכדאי לשקול פעמיים אם לשלם על בית מלון במונקו, או פשוט לחצות את הרחוב ולקבל חדר מפואר יותר במחיר סביר, ולצחוק על הטריק מהחלון מול הנוף המונקאי היפהפה.

נחזור אל הדרך לבית הכנסת, אותה אנו עושים רגלי בלויית רבה של מונקו הרב דניאל תורגמנט הי"ו, אודותיו ראה מופגרת. אגב, גם הוא מתגורר בצרפת, בבנין על יד מונקו, משיקולים כלכליים. הדרך כאמור חוזרת לצרפת, לאחר מכן אנו יורדים במדרגות נעות שתי קומות מתחת לאדמה, ואנו מוצאים את עצמנו בתחנת הרכבת המרכזית והנוצצת של מונקו. ביציאה מן הצד השני של התחנה אנו נכנסים למעלית, יורדים שלוש קומות נוספות, והנה אנו במרכזו של רחוב בעיר התחתית הסמוכה לנמל. עוד בנין, ועוד חצר, מעלית נוספת והנה אנו בפתחו של בית הכנסת.

אגב, אין דרך להתמצאות במרחב הצפוף של מונקו ללא ליווי של מישור מקומי. תוכנות הניווט למיניהן ידריכו אותך לכל היותר ברחובות הרשמיים, ולמרות שמונקו היא קטנה מאוד, ההליכה ברחובותיה היא פתלתלה וממושכת. המקומיים מכירים את מגוון אפשרויות הדילוג המרתקות שבין רחוב לרחוב ובין מפלס למפלס, במעליות, בדרגנועים, בתוך חניונים ובין חצרות, כך שתוך פחות מעשר דקות הליכה, עשינו דרך שגם במכונית לוקחת לא פחות מעשרים דקות.

משמרים את הגחלת

הרב תורגמנט, שהוא הרוח החיה והתוססת של הקהילה, פותח בפנינו את בית הכנסת, ומודרו להכינו לקראת התפילה. ידיו מלאות עבודה גם בתפילת שחרית רגילה של יום חול פשוט, שכן ההרכב של המנין משתנה מדי יום מעבר לגרעינו הבסיסי, ועל הרב לתזו בין האורחים הפוקדים את בית הכנסת לרגל יום השנה וכדומה, כדי להראותם מה מתפללים והיכן אוהזים בסידור.

גם כאן אנו פוגשים קהילה עייפה ומזדקנת. בקושי מנין וחצי של מתפללים קבועים היורדים הנה מדי בוקר בבוקר מרחבי הנסיכות ומגבול צרפת. אי אפשר שלא להעריך את מאמציהם לשמר את גחלת היידישקייט כל עוד נשמתם באפס, אבל מעבר לכך אין זכר לדור העתיד. הצעירים שמתגוררים במונקו, אפשר והם חברים בקהילה, אבל את בית הכנסת הם יפקדו רק בשבתות ובחגים במקרה הטוב ובימים

ארמון המלוכה במונקו

LE 1er SEPTEMBRE 1942.
42 JUIFS ETRANGERS ARRETES
ENTRE LE 26 ET LE 28 AOUT 1942
DANS LA PRINCIPAUTÉ DE MONACO.
SUR ORDRE DU GOUVERNEMENT
DE VICHY, INTERNES A BEAUSOLEIL
PUIS A LA CASERNE AUVARE A NICE.
ONT ETE LIVRES A LA GESTAPO AU CAMP
DE DRANCY. EN ZONE OCCUPEE PAR
LES ALLEMANDS. AVANT D'ETRE
DEPORTEES AU CAMP D'EXTERMINATION
D'AUSCHWITZ.

PENDANT L'OCCUPATION ITALIENNE,
DU 11 NOVEMBRE 1942
AU 8 SEPTEMBRE 1943
AUCUN JUIF N'A ETE DEPORTE.

PENDANT L'OCCUPATION ALLEMANDE,
DU 9 SEPTEMBRE 1943
AU 3 SEPTEMBRE 1944
45 JUIFS DE DIVERSES NATIONALITES.
ARRETES PAR LA GESTAPO A MONACO.
INTERNES A L'HOTEL EXCELSIOR A NICE
ET TRANSFERES AU CAMP DE DRANCY.
ONT ETE DEPORTEES VERS
LES LIEUX D'EXTERMINATION
(44 A AUSCHWITZ, 1 A KAUNAS).
SUR CES 87 DEPORTEES, 5 SEULEMENT
SURVIVAIENT EN 1945.
N'OUBLIONS JAMAIS CES VICTIMES
DE LA HAINE RACIALE.

PLAQUE APOSEE LE 27 OCTOBRE 1993
SELON LE VOEU DE RAJNIE RAINIER III

**לוח זכרון
ליהודים שגורשו
ממונקו למחנות
ההשמדה.
הנסיך אלברט
השני התנצל על
המעשה המביש**

עבודת קודש ללא הפסקה

שיחה עם הרב דניאל תורגמנט הי"ו הרב הצעיר והנמרץ של קהילת יהודי מונקו

כדי להתמסר לפעילות בקרב אנשי הקהילה. אלו הם כבר מגורים תחת הגדרה של שליחות, אבל הוא מלא תקוה כי בסייעתא דשמיא הכל יכול לקרות.

אודות האנטישמיות במונקו, מדווח הרב דניאל, כי בהחלט ניתן לומר שהיא שואפת לאפס. נכון שלא בהכרח כי מדובר במניעים טהורים של 'אהבת ישראל' גרידא, אבל כלפי חוץ אזרחי מונקו הם סבלניים ואדיבים ומפגינים ידידות מול שכניהם אנשי הקהילה היהודית.

הוא מציין כי בניגוד לצרפת, בה התעררו המוסלמים באחוזים גדולים, במונקו לעומת זאת הם טרם הצליחו לעשות זאת. הם אפילו לא ניסו. הסיבה היא כמוכרן המזומנים, שהם המצרך הבסיסי למי שחפץ להתקבל כאן כאזרח מן השורה, מה שלא מציאותי אצל מהגרים, אשר רובם ככולם מגיעים לאירופה בעידוד ובחוסר כל. ואכן, הנוכחות המוסלמית דלילה ביותר במונקו. היא לא אפסית אמנם, כי הרבה מתושבי האזור ואפילו מניס מגיעים לכאן כמעט שלא רואים אותם.

בנוסף מצביע הרב תורגמנט על המשטרה במונקו, הנחשבת לאחת הפעילות באירופה כולה, אשר נוכחותה מורגשת היטב ברחו-בות כפי שאף נוכחנו לראות בעינינו. אין כמה דקות שלא תראה שוטרים ברחוב. עיקר הפיקוח שלהם הוא על התנועה ברחובות הצפופים, אבל נוכחותם התמידית של השוטרים גורמת לכך שרמת הפיננסי הכללית שואפת לאפס, שלא לדבר על פשעי תחבורה שכמעט ואינם קיימים. כך שיתכן וסגנון חיים מפותח זה, גם הוא גורם לכך שרמת האנטישמיות היא אפסית.

בית הכנסת הזמני של קהילת מונקו

עסקיהם. כמו כן היו בקהילה מספר יהודים מלבנון ומחאלב שבסוריה, שהוסיפו גם הם נופך משלהם לתמהיל הערתי של יהודי מונקו.

בשנים האחרונות, מספר הרב תורגמנט, יודעת הקהילה התחזקות של ממש. אם בעבר היו מתקיימות תפילות בבית הכנסת רק בשבתות וימים טובים, הרי שבשנים האחרונות מתקיים מנין לתפילת שחרית מדי יום ביומו.

הוא מספר גם על הפעילות הנעשית על ידו בקרב הדור הצעיר. אמנם מדובר במשהו מינורי יחסי, והוא מתמקד בעיקר בגן ילדים לגיל הרך המנוהל על ידי הרבנית, וכן ב'סנדיי סקול' – בית הספר של ימי ראשון בו אין לימודים באירופה, המנוצל ללימודי תורה ויהדות. אך לצד זה, ישנם לא מעט צעירים המגיעים מניס לעבוד במונקו, איתם יש לו קשר של שיעורי תורה לעיתים קרובות.

באופן כללי, הפעילות בקרב אנשי הקהילה שהינם מסורתיים ברובם, היא פעילות של קירוב. עוד יהודי שבא לבית הכנסת. עוד משפחה שתשמע קידוש בשבת או שתסב לשולחן הסדר הכללי הנערך על ידו מדי שנה.

את ליל הסדר הקרוב הוא עומד לערוך באולם החדש של בית הכנסת שנחנך בימים אלו, ואמורים להשתתף בו לא פחות ממאה וחמישים יהודים מבני הקהילה. על השאלה האם הוא רואה איזשהו עתיד לקהילה, עונה הרב תורגמנט באופטימיות, אך הוא מוכן משתדל לשמור על ריאליות. לדבריו, באם תגענה למונקו עוד מספר משפחות שומרי תורה, כפי שנעשה לאחרונה, הרי שתהיה לכך השפעה כבירה על כל הקהילה.

רק לאחרונה, הוא מספר, הגיעה לכאן משפחה שזכו בשל סיבה מסוימת, ואי אפשר לתאר עד כמה הדבר משפיע על האנשים כאן. אותו יהודי לומד כאן באופן פרטי עם כמה מאנשי הקהילה שביקשו ללמוד עמו תורה. עם זאת הוא מודע לכך שהמגבלה הראשונה הקיימת בלבוא ולהתגורר במונקו היא המצב הפיננסי, כאשר אדם ללא בסיס כלכלי וללא עתיד תעסוקתי מסודר, לא יוכל לקבל כאן אזרחות. הפתרון אמנם הוא להתגורר בצרפת, אבל אז הוא יתקבל ביתר חשדנות על ידי אנשי הקהילה הפטריוטים.

מגבלה אחרת הקשורה דווקא להנהלת הקהילה היא, רצונם באנשים שיבואו הנה

בדיוק באותם מדים כפי שהם נראים כיום, הלכו מכתובת לכתובת ואספו את היהודים שלא הספיקו להסתתר, כשהם שולחים אותם לגורלם האכזרי.

בתקופה מאוחרת יותר במלחמה, שוב בוצעה סלקציה במונקו, אבל היה זה כבר בתקופת הכיבוש הגרמני, והנאצים בעצמם הם אלו שהסתובבו וצדו את היהודים האומללים. אך המעצר הראשון בו נתפסו 66 יהודים, רבץ על מצפוננו של בית המלוכה, כאשר לפני פחות משנתיים, הצהיר הנסיך אלברט השני כי ממשלת מונקו אחראית למעשה, והוא פירסם התנצלות כנה בפני הקהילה היהודית.

הרב תורגמנט מציין, כי אזרחי מונקו בעת ההיא לא היו נגועים באנטישמיות כלל, וכי מדובר בסיפור יוצא דופן של משתף פעולה עויין ואנטישמי. לדבריו, בתקופה ההיא לא היו היהודים עשירים כלל, כך שלא היו סיבה לקנא בהם ולהתנכל אליהם כדרכם של יתר האנטישימים באירופה.

רק משחלפו עשור ומחצה מהמלחמה, החלה הקהילה היהודית לקרום עור וגידים. היה זה יהודי בשם ד"ר סמואל וולדוק, שהיה לו ספר תורה קטן, והוא החליט לארגן מנין בביתו. אט אט התגבשה הקהילה, ובשנת תשכ"ה היא התייסדה באופן רשמי. באותה תקופה הגיע למונקו ממרוקו הרב אמסלם, שהיה יהודי תלמיד חכם בר אוריין, והוא זה שפיתח את הקהילה וביססה.

הקהילה במונקו נחשבת חסרת שורשים מקומיים, והיא בנויה כולה על מהגרים שהגיעו אליה במרוצת השנים. תחילה היו אלו יהודי מזרח אירופה שהגיעו למונקו בתקופת המלחמה וקצת קודם לכן, מאוחר יותר הגיעו גל של מהגרים מארצות צפון אפריקה, כשבשנים היותר מאוחרות הגיעו גל נוסף של יהודים מאנגליה שבאו הנה לרגל

הוא יליד ניס. התחנך במוסדות התורה בניס ולאחר מכן למד בישיבות בארץ. לאחר שהקים את ביתו והתגורר בשכונת בית וגן בירושלים, הזדמן פעם לביקור משפחתי במונקו שבאותם ימים חיפשה אחר רב שינהיגה ואיכשהו, בשיחה עם אנשי הקהילה, התגלגלה ההצעה לפתחו, אשר הבשילה בסופו של דבר והיתה לעובדה מוגמרת.

מאז, מזה יותר מעשור, מוביל הרב דניאל תורגמנט הי"ו את קהילת יהודי מונקו ביד רמה. במסירות ובנחישות כל תתואר מנווט הוא את בני הקהילה לאפיקי תורה ויהדות, ככל שלא לידו.

בשיחה ערנית ומלאת עניין, מגולל הרב תורגמנט את ההיסטוריה הדלה של קהילת מונקו שרק לאחרונה מלאו לה חמישים שנה. לדבריו, הנוכחות היהודית הראשונה נרשמה כאן לפני יותר ממאה שנה, כשממש באותה תקופה אף ידוע על יהודי מהעיריה דווינסק שברוסיה הלבנה, שהגיע להתגורר במונקו.

בימים ההם לא היה קשר בין יהודי מונקו, והם התעררו במקום כאזרחים מן השורה, ללא כל סממני אידישקייט. השואה האיומה, שחדרה לכל מקום באירופה, היא זו שהפכה את נושא יהדותם הכמעט נשכח של יהודים אלו, למדובר, והגם כי בתחילה בית המלוכה לא שיתף פעולה עם שלטון וישי בענין הסגרת היהודים, בהמשך ניצל מישהו את היעדרותו של הנסיך, והסגיר את כתובותיהם של היהודים, בהם לא מעט פליטים ממזרח אירופה שהיו בטוחים כי הגיעו לחוף מבטחים.

מעשה זה הוא הכתם המביש ביותר הרובץ על הנסיכות בהקשר של השואה, שכן מי שביצע את המעצרים בהוראת הממשלה, היא משטרת מונקו והשוטרים,